

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, доцента,
професора кафедри теорії та методики дошкільної освіти
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
ІВАНОВОЇ НАТАЛІ ВОЛОДИМИРІВНИ

на дисертаційне дослідження
МАДІ ГАЛИНИ ІВАНІВНИ

«ЕКОНОМІЧНА МАРГІНАЛЬНІСТЬ В СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»,

представленого на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дослідження економічної маргінальності є особливо актуальним для сучасного українського суспільства, оскільки пролонгація маргінального стану спільноти може спричинити кризові явища в усіх сферах життя як на локальному, так і глобальному рівнях. Це накладає особливий відбиток як на життєдіяльність українського соціуму в цілому, так і на особистість зокрема. Прикладом можуть бути економічні проблеми сучасної України, які за всі роки самостійності, на думку багатьох дослідників та експертів, не тільки не зменшилися, але й зросли і загострилися.

Звідси – актуальність проблеми, яка не тільки не викликає сумніву, а й спонукає до ефективної дії, творчих пошуків і результативності. Тому й *об'єкт* дослідження сфокусовано на економічній маргінальності як соціальному явищі та її впливу на буття суспільства та особистості. Як наслідок – Маді Галина Іванівна представила досить цілісний, філософсько-аналітичний погляд на соціокультурні, суспільно значимі процеси, що виникають як в сучасній Україні, так і в цілому у світі. *Предметом* дисертаційного дослідження було визначено особливості відтворення економічної маргінальності у соціальному просторі сучасного українського суспільства.

Дисертантка використала досить широкий спектр методологічного інструментарію, завдяки чому робота набула міждисциплінарного характеру, логічно обґрунтованого дослідження, основою якого були загальнонаукові принципи об'єктивності, конкретності, універсальні методи теоретичного пізнання у вигляді аналізу і синтезу, абстрагування, порівняння та моделювання

тощо. Реалізуючи поставлені наукові завдання, Галина Маді демонструє компетентнісний підхід, високий рівень філософської культури, що їй дозволило їй успішно підійти до вирішення поставлених наукових завдань.

В контексті *наукової новизни* вперше в українській соціально-філософській думці здійснено комплексний аналіз економічної маргінальності як складного багатоаспектного явища соціокультурного буття, що проявляє себе як в історичному процесі, так і в конкретному суспільстві, оскільки економічна сфера суспільства сприяє професійній реалізації особистості, її включенню в систему економічної взаємодії і дозволяє задовольнити свої матеріальні потреби. Тому, такий різноаспектний аналіз економічної маргінальності крізь призму особистості дозволяє спрогнозувати розвиток сучасного українського суспільства та визначити адекватні заходи подолання економічної кризи.

У I розділі розкрито теоретико-методологічні засади аналізу економічної маргінальності, яка досліджується також в комплексі із девіантною і деліквентною поведінкою, аномією, станом відчуженості від системи загальноприйнятих норм. Дисертантка доводить, що найбільш характерною ознакою цього явища є те, що воно корелює із певними соціально-економічними параметрами, які унеможливають можливість задоволення матеріальних потреб. Економічна маргінальність визначається шляхом застосування певних порівняльних характеристик, що віддзеркалюють якісні особливості цього граничного стану існування конкретної людини, групи людей чи певної соціальної спільноти відносно параметрів та умов життя, які є загальноприйнятими у суспільстві та соціумі.

В якості провідного чинника, що впливає на економічну маргінальність, дисертанткою визначається низхідна вертикальна мобільність, оскільки вона супроводжується втратою колишніх соціальних позицій, зміною соціального та економічного статусу, умов життєдіяльності. Наслідком розвитку процесів маргіналізації є деформація системи цінностей, в результаті чого виробляється нова, особлива система ціннісних установок, яка характеризується глибокою ворожістю до існуючих соціальних інститутів, максимальною гостротою

соціального нетерпіння, схильністю до максималістських рішень, крайнім індивідуалізмом і різким запереченням будь-яких видів соціальної організованості.

Розкриваючи специфіку розуміння категоріального поля «маргінал» - «маргінальна людина» - «маргінальність», Галина Іванівна стверджує, що маргінальність, як явище буття людини у суспільстві, за своєю сутністю, не є обов'язково її соціокультурною характеристикою. Це більш об'ємна складова людини; поняття «маргінальність» визначається через несистемне її положення у суспільстві, що характеризує її сучасне буття, сутність чого проявляється у поведінці або моделі поведінки у соціальній ролі, поглядах на життя, що значною мірою відрізняються від стандартних та знаходяться на межі дезадаптації.

Досить ґрунтовно здійснено порівняльний аналіз американської та європейської традиції в дослідженні маргінальності (с. 59, 60), що проявляється у виявленні наслідків дезадаптації мігрантів до умов інокультурного середовища в першому випадку (коли людина потрапляє в державу з досить високими стандартами якості життя американського суспільства), а в контексті європейських підходів – увага спрямована на роль маргінальних утворень на ринку праці і в політичному житті соціуму. Українська ж наукова думка акцентує увагу на проблемах економічної бідності, духовного зубожіння населення і втраті ціннісних орієнтирів. Тому, в даному контексті варто було б чіткіше означити і проаналізувати роль та відповідальність правлячих еліт (американських, європейських, українських) щодо процесів економічної маргіналізації.

Осмилюючи поняття економічної маргінальності через призму соціальних трансформацій, дисертантка у II розділі доводить, що це проявляється не тільки в соціальному контексті, а й має онтологічний вимір і постає як внутрішня характеристика самого буття, підкреслюючи складність його соціального устрою, багатовимірність і нелінійність онтологічних і антропологічних просторів. Разом з тим, економічна маргінальність представлена як і гносеологічна категорія, що позначає щось нелогічне,

недоступне для пізнання, розкриває нетипові форми економічної діяльності або прояви економічної культури. У роботі здійснено аналіз концепцій Ж. Бодрієра, А. Турена, Ж.-Ф. Ліотара та ін., де стверджується, що із переходом у нову стадію розвитку суспільства те, що вважається соціальною реальністю, втрачає стійкість і визначеність, і тоді можна стверджувати про ефемерність, нестабільність, невизначеність, парадоксальність, ірраціональність або зовсім про зникнення соціального буття в ситуації постмодерну (с.110). Які ж альтернативи соціальному існуванню можна представити в епоху пост-постмодерну в контексті консолідації суспільства і протистояння тотальній маргіналізації?

Дисертантка досить чітко розкриває соціальну природу економічної маргінальності як специфічного утворення, що з'являється при зіткненні нового зі старим на зламі економічної, соціальної, політичної та духовної структур. Такий підхід до економічної маргінальності розкриває її як соціальну ентропію, необхідну складову життєдіяльності суспільства, адже властиві їй ентропійні характеристики мають об'єктивний характер щодо будь-якої соціальної цілісності. Галина Маді доводить, що сучасна Україна переживає деструктивний, маргінальний етап трансформації і реформування суспільства, період розпаду, руйнування, розкладання соціальної структури попереднього періоду, руйнування ядра солідарності класів, втрати самоідентифікації людини, коли в соціальній структурі переважають перехідні, маргінальні соціальні утворення.

Доволі різнобічно і ґрунтовно розкрита Галиною Іванівною діалектична природа економічної маргінальності в умовах інформаційної спрямованості цивілізації та пов'язані із цим процеси трансформації, переструктурування елементів у соціальній системі. Доведено, що даний феномен є не тільки джерелом дестабілізації суспільства, а й джерелом інноваційної діяльності особистості, що відображає її унікальність.

Авторка зазначає, що наслідком розвитку процесів маргіналізації є деформація системи цінностей. Адже, виробляється нова, особлива система ціннісних установок, яка характеризується ворожістю до існуючих соціальних

інститутів, максимальною гостротою соціального нетерпіння, схильністю до максималістських рішень, крайнім індивідуалізмом і різким запереченням будь-яких видів соціальної організованості. Бути маргіналом – означає перебувати у стані культурного відчуження, жити у двох або більше світах одночасно, не належачи до жодного з них, переживати відчуття розгубленості, самотності, відчуження. Принагідно, варто було б конкретизувати, які соціокультурні інституції в Україні і яким чином спроможні гармонізувати духовну сферу людини в умовах тотальної маргіналізації усіх сфер стагнаційного суспільства.

Здійснюючи у III розділі репрезентацію економічної маргінальності у соціальному просторі сучасного українського суспільства, Галина Маді вказує на те, що економічна маргінальність набуває масового характеру, а стан сучасного українського суспільства більшою мірою сприяє появі нових маргінальних груп та підсилює їх негативний вплив на соціальні процеси. Особливо важко переживають свою маргінальність люди, змушені змінити вид діяльності, професію, соціокультурне середовище, місце проживання тощо. Більшість представників, особливо старших вікових категорій, виявилися нездатними адаптуватися до нових соціально-економічних умов, що примусило їх обрати стратегію виживання. В контексті даного твердження доцільно було б розкрити альтернативні стратегії мислення українського соціуму в умовах економічної та духовно-онтологічної нестабільності.

Особливістю процесу маргіналізації в Україні є те, що індивіди, які виявилися на «соціальному дні», мають дуже незначну ймовірність повернутися до нормального життя, заново включитися в систему соціокультурних, політичних та економічних відносин. Як зазначає авторка, найбільш очевидним проявом економічної маргінальності в сучасному українському суспільстві є нерівність за прибутками, яка може спричинити і зазвичай спричиняє нерівність доступу до основних соціальних благ (якісного медичного обслуговування, якісної освіти, комфортного життя), до ресурсів (фінансових, зокрема, кредитів, земельних тощо), до реалізації своїх основних прав в цілому (права на здоров'я, життя, безпеку). Існує професійний маргіналізм як приналежність до професії, що зневажається, або внутрішня

невідповідність людини справі при зовні формальній приналежності до неї (с.49, 221). То ж яка роль державного регулювання в процесах протистояння професійному маргіналізму (як наслідку духовного нігілізму), особливо сучасної української молоді; і яка міра відповідальності держави як гаранта права на працю в контексті послаблення соціального контролю за дотриманням принципу соціальної відповідальності, соціальної згуртованості, оптимізму тощо?

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що наукові здобутки дисертації носять прикладний характер і становлять великий інтерес для дослідників в галузі філософії освіти, політичної психології, соціології, юриспруденції тощо. Тема дисертаційного дослідження доволі злободенна і новаційна як для української науки, так і для світової наукової думки.

Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що кваліфікаційне наукове дослідження Маді Галини Іванівни має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Зауважимо, що вказані недоліки і побажання не зменшують об'єктивної цінності, соціальної значущості і позитивної оцінки кваліфікаційного дослідження, яке є самостійним і демонструє високі навички наукової аргументації та дослідницької діяльності.

Дослідження соціально-філософських основ економічної маргінальності в соціальному просторі сучасного суспільства представляє комплексне, системне вивчення змістової сутності цього феномена та складає наукову новизну і незаперечну теоретичну значимість даної кваліфікаційної праці для розвитку сучасної української філософської думки.

Матеріал кваліфікаційної роботи відображений в 11 публікаціях, серед яких 6 статей (5 – у провідних фахових виданнях, 1 – у наукометричних та міжнародних виданнях, решта – тези, матеріали доповідей конференцій), які засвідчують апробацію матеріалів кваліфікаційної роботи на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Висновки за кожним розділом дисертації ґрунтовні, чітко підсумовують певні етапи дослідження. Поданий список використаних джерел в об'ємі 180

